

پارادایم‌های
پرديس
درآمد
بر
بازشنا
بازآفرینی
باغ
ایرانی

نویسنده:
دکتر آزاده شاهچراغی
استادیار دانشگاه آزاد اسلامی
محلۀ علوم و تحقیقات

پارادایم‌های پرديس

پارادایم‌های پردیس
(درآمدی بر بازشناسی و بازآفرینی باغ ایرانی)

نویسنده: آزاده شاهچراغی
ویراستار علمی: علیرضا بندرآباد
ویراستار ادبی: گیتی سبزواری
چاپ اول: بهار ۱۳۸۹
شمارگان: ۱۵۰۰
ناشر: جهاد دانشگاهی واحد تهران
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۳۳-۰۱۷-۹
طراحی جلد و صفحه‌آرایی:

کا
رگار
حمید

سرشناسه:	شاهچراغی، آزاده، ۱۳۵۸-
عنوان و نام پدیدآور:	پارادایم‌های پردیس: درآمدی بر بازشناسی و بازآفرینی باغ ایرانی؛ تألیف آزاده شاهچراغی.
مشخصات نشر:	تهران: جهاد دانشگاهی، واحد تهران، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری:	۳۰۰ ص.؛ مصور؛ بختی رنگی.؛ جدول، نمودار؛ ۲۹×۲۲ سم.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۱۳۳-۰۱۷-۹
وضعیت فهرست نویسی:	فیب
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۴۳-۶۲
عنوان دیگر:	درآمدی بر بازشناسی و بازآفرینی باغ ایرانی.
موضوع:	باغ‌ها -- ایران -- ساختار -- تاریخ
موضوع:	باغ‌های ایرانی -- تاریخ
موضوع:	باغسازي -- ایران
شناسه انجمن:	جهاد دانشگاهی، واحد تهران
رده بندی کنگره:	DSR۱۳ پ۱۶ ۱۳۸۹
رده بندی دیویی:	۰۰۲۲۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی:	۱۹۹۰۳۳۳

فهرست فصلها:

فصل اول:	ضرورت بازآفرینی باغ‌ها/ ۳۰
فصل دوم:	باغ ایرانی/ ۴۰
فصل سوم:	نظام‌های کارکردی باغ ایرانی/ ۴۶
فصل چهارم:	نظام‌های کالبدی باغ ایرانی/ ۶۴
فصل پنجم:	نظام‌های معنایی باغ ایرانی/ ۹۰
فصل ششم:	پارادایم‌های بازنگری پردیس/ ۱۲۴
فصل هفتم:	بازشناسی نظام تمرکز حواس باغ ایرانی/ ۱۵۸
فصل هشتم:	باغ ایرانی در هنرهای تاریخی/ ۱۷۴
فصل نهم:	باغ ایرانی در هنرهای معاصر/ ۲۲۲
فصل دهم:	باغ ایرانی در معماری معاصر/ ۲۳۴
فصل یازدهم:	دیگر تجربه‌های بازآفرینی/ ۲۵۴
فصل دوازدهم:	پایانی برای آغاز/ ۲۶۴
پیوست ۱:	پارادایم/ ۲۷۰
پیوست ۲:	بازآفرینی/ ۲۷۸

فهرست تشریحی مطالب کتاب

یادداشتی بر کتاب با ترتیب الفبایی:

به قلم دکتر سید غلامرضا اسلامی/ ۸

به قلم دکتر هما ایرانی بهبهانی/ ۹

به قلم دکتر داراب دیبا/ ۱۰

به قلم پرفسور پنه لویه هابهاوس/ ۱۱

پیشگفتار نویسنده/ ۱۲

سپاسنامه/ ۱۳

چرایی...

فصل اول - ضرورت بازآفرینی باغ‌ها/ ۳۰

بحران عصبی عصرما/ ۳۱ بحران پیوند انسان و طبیعت/ ۳۳ گذری بر
راهکارهای/ ۳۳ توسعه پایدار و بهداشت روان/ ۳۵ منظور از بازآفرینی/ ۳۹

چیستی...

فصل دوم - باغ ایرانی/ ۴۰

باغ ایرانی/ ۴۱ منظور از ایران و ایرانی بودن باغ/ ۴۱ الگوی جامع باغ ایرانی/ ۴۲

نظام ساختار هندسی/ ۴۳

فصل سوم - نظام‌های کارکردی باغ ایرانی/ ۴۶

باغ در مقیاس معماری/ ۴۷ باغ گسترده/ ۴۹ باغ کوشک/ ۴۹ باغ کاخ/ ۴۹ باغ

چادر/ ۴۹ باغ تجیر/ ۵۰ باغ قلعه/ ۵۰ باغ تخت/ ۵۲ باغ آب/ ۵۲ باغ مزار/ ۵۲

باغ منزل/ ۵۳ باغ - حیاط درونگرا/ ۵۵ باغ - حیاط برونگرا/ ۵۵ باغ - حیاط به

عنوان سامانه معماری گذشته ایران/ ۵۶ باغ در مقیاس میانی/ ۵۶ باغ میوه/ ۵۶

باغ شکار/ ۵۶ باغ بیشه/ ۵۶ باغ ملی/ ۵۶ باغ وحش/ ۵۶ باغ در مقیاس شهر/ ۵۷

باغ شهر/ ۵۷ باغ در باغ/ ۵۸ بررسی وسعت باغ‌های ایرانی/ ۶۰

فصل چهارم - نظام‌های کالبدی باغ ایرانی / ۶۴

نظام کاشت/ ۶۵ توصیف شکلی نظام کاشت/ ۶۹ نظام کاشت و نظام منظر/ ۷۱ نظام کاشت و نظام سایه/ ۷۲ نظام کاشت و نظام آواها/ ۷۲ نظام کاشت و نظام بویایی/ ۷۳ نظام کاشت و نظام چشایی/ ۷۳ نظام آب/ ۷۴ توصیف شکلی نظام آب/ ۷۴ نظام آب و نظام منظر/ ۷۸ نظام آب و نظام آواها/ ۷۸ نظام استقرار ابنیه/ ۷۹ دیوار/ ۷۹ ابنیه/ ۸۰ مقیاس بزرگ‌وار/ ۸۰ مقیاس کوچک‌وار/ ۸۳ نظام استقرار ابنیه و نظام منظر/ ۸۳ کیفیت نظام معماری/ ۸۴ وسعت مجازی و بیکرانگی فضا/ ۸۴ پیوستگی فضا/ ۸۵

فصل پنجم - نظام‌های معنایی باغ ایرانی / ۹۰

واژه‌شناسی حکمی باغ ایرانی/ ۹۲ باغ/ ۹۳ پردیس/ ۹۴ بهشت/ ۹۶ معنا و جایگاه عناصر طبیعی در فرهنگ ایران/ ۹۸ آب/ ۹۹ گل و گیاهان/ ۱۰۲ درخت/ ۱۰۵ کشت و کشاورزی/ ۱۰۸ کهن الگوی ساماندهی طبیعت و عناصر طبیعی در باغ ایرانی/ ۱۱۱ چهار باغ ایرانی تمثیلی از کیهان/ ۱۱۱ باغ ایرانی تمثیلی از باغ بهشت قرآن/ ۱۱۴ باغ ایرانی تمثیلی از وجه باطنی خلقت در نظر عارف/ ۱۱۹ خلاصه سخن: پارادایم‌های پردیس/ ۱۲۱

فصل ششم - پارادایم‌های بازنگری پردیس / ۱۲۴

- ◀ اطلس بازخوانی باغ ایرانی در تحقیقات و پژوهش‌های معاصر/ ۱۲۷
- ◀ پارادایم‌ها با پیش‌فرض استقلال‌شناسنده و باغ ایرانی/ ۱۲۹
- رویکرد اقلیمی/ ۱۳۰ رویکرد شکلی/ ۱۳۱ شکل باغ ایرانی/ ۱۳۲ ساختار شکل باغ ایرانی/ ۱۳۲ اجزاء بصری شکل باغ/ ۱۳۳ پیوند اجزاء شکلی باغ: نحو فضا/ ۱۳۳ رویکرد تاریخی - تسلسلی/ ۱۳۴ رویکرد تاریخی - تکاملی/ ۱۳۵ گونه‌شناسی باغ ایرانی/ ۱۳۵ رویکرد فضاگر/ ۱۳۶ رویکرد فرهنگی-اجتماعی/ ۱۳۷ رویکرد معنایی/ ۱۳۹ رویکرد فلسفی/ ۱۴۱ رویکرد زبان‌شناسی و نشانه‌شناسی/ ۱۴۲ چندنگری در بازخوانی باغ ایرانی/ ۱۴۳
- ◀ پارادایم‌ها با پیش‌فرض این همانی شناسنده و باغ ایرانی/ ۱۴۴
- پدیدارشناسی فلسفی بر اساس نظریات هایدگر/ ۱۴۵ تعامل انسان و طبیعت/ ۱۴۵ مکان و مکان‌بودگی باغ/ ۱۴۶ چیستی باغ/ ۱۴۷ پدیدارشناسی عرفانی باغ بر مبنای حکمت مینوی/ ۱۴۹ پدیدارشناسی علمی باغ بر مبنای تئوری شعور کیهانی/ ۱۵۱ فیزیک کوانتوم/ ۱۵۱ فیزیک کوانتوم و باغ ایرانی/ ۱۵۲ هم‌نگری در بازخوانی و بازاندیشی باغ ایرانی/ ۱۵۵
- ◀ پارادایم‌ها با پیش‌فرض تأثیر متقابل شناسنده و باغ ایرانی/ ۱۵۶
- در جستجوی چگونگی آرامش بخشی باغ ایرانی/ ۱۵۶
- ◀ اطلس بازخوانی باغ ایرانی/ ۱۵۷

چگونگی...

فصل هفتم - بازشناسی نظام تمرکز حواس باغ ایرانی / ۱۵۸

کیفیت آرامش بخشی از نظر محققان/ ۱۵۸ پیکره بندی حواس پنجگانه/ ۱۶۰ مدل اکولوژیک ادراک و شناخت/ ۱۶۰ نظام جهت‌دهنده اصلی/ ۱۶۴ حس بینایی/ ۱۶۴ حس شنوایی/ ۱۶۶ حس بویایی/ ۱۶۶ حس چشایی/ ۱۶۷ حس لامسه یا بساوی/ ۱۶۷ تأثیر نظام تمرکز حواس بر احساس محصوریت در باغ ایرانی/ ۱۶۹ تحلیل فرآیند ادراک محیط باغ ایرانی با استفاده از نظریه اکولوژیک ادراک (فرآیند گسست محیطی - پیوند معنایی)/ ۱۶۹

فصل هشتم: باغ ایرانی در هنرهای تاریخی/۱۷۴

بازنمایش باغ در فرش/۱۷۶ فرش‌ها با نقشه باغ/۱۷۸ فرش‌هایی با اجزای عناصر باغ/۱۸۶ تأثیر باغ بر بهداشت روان انسان و نسبت آن با فرش/۱۸۹ نظام تمرکز حواس در باغ و بازنمایش آن در فرش/۱۹۱ بازنمایش باغ در هنرهای صناعی/۱۹۴ بازنمایش باغ در نگارگری/۱۹۶ نظام تمرکز حواس و نظام جهت دهنده اصلی در باغ و نگارگری/۲۰۰ فرآیند گسست- پیوست در باغ و نسبت آن با نگارگری/۲۰۳ بازنمایش باغ در ادبیات فارسی/۲۰۴ باغ در اشعار حافظ/۲۰۸ نظام تمرکز حواس باغ در اشعار حافظ/۲۱۰ باغ در اشعار مولوی/۲۱۱ نظام تمرکز حواس باغ در اشعار مولوی/۲۱۴ بهداشت روان، باغ و نسبت آن با اشعار حافظ و مولوی/۲۱۶ فرآیند گسست- پیوست در باغ و نسبت آن با اشعار حافظ و مولوی/۲۱۶ باغ در موسیقی/۲۱۸ نظام های آوایی در باغ/۲۱۸ پیوند مکانی- معنایی میان موسیقی و باغ/۲۱۸ بهداشت روان، باغ و نسبت آن با موسیقی ایرانی/۲۲۰ فرآیند ادراکی گسست- پیوست در باغ ایرانی و نسبت آن با موسیقی/۲۲۱

فصل نهم: باغ ایرانی در هنرهای معاصر/۲۲۲

آثار فرهنگی - هنری به عنوان نمایشگر شاخصه های فرهنگی/۲۲۳ باغ در ادبیات منظوم معاصر/۲۲۴ باغ ایرانی در نقاشی معاصر ایران/۲۲۶ باغ در فیلم/۲۲۹ باغ در هنرهای مفهومی/۲۳۱

فصل دهم: باغ ایرانی در معماری معاصر/۲۳۴

باغ آب و نور/۲۳۶ کالج مدیریت/۲۳۸ فرهنگسرای نیاوران/۲۴۷ سفارت ایران در بانکوک/۲۴۳ مهمانسرای حافظیه/۲۴۸ سفارت ایران در برزیل/۲۵۰ خلاصه سخن/۲۵۲

فصل یازدهم: دیگر تجربه‌های بازآفرینی/۲۵۴

باغ‌های خانگی/۲۵۶ باغ‌های شفابخش/۲۵۹ باغ- پارک‌های مشارکتی/۲۶۰ باغ‌های محصور عمومی: واحه‌ها در شهر/۲۶۱

سخن آخر...

فصل دوازدهم: پایانی برای آغاز/۲۶۴

پایانی بر آغاز/۲۶۴ کلام آخر/۲۶۸

پیوست‌ها

پیوست ۱: پارادایم/۲۷۰

واژه پارادایم (Paradigm)/۲۷۲ معادل‌گزینی برای واژه 'پارادایم' در زبان فارسی/۲۷۳ شکل‌گیری و تغییر پارادایم‌ها/۲۷۳ کیفیت غیرانبوهشی و انبوهشی پارادایم‌ها در علوم مختلف/۲۷۵ قیاس‌ناپذیری پارادایم‌ها/۲۷۵ خلاصه و جمع‌بندی/۲۷۷

پیوست ۲: بازآفرینی/۲۷۸

ترکیبات و اصطلاحات نزدیک به بازآفرینی/۲۷۹ پژوهش و فرآیند بازآفرینی/۲۸۱

منابع و مآخذ/۲۸۳

مآخذ تصاویر و اسناد/۲۸۳ فهرست منابع فارسی/۲۸۵ فهرست منابع لاتین/۲۹۶ سایت‌های رسمی/۳۰۰

خلاصه انگلیسی/۳۰۲

پایانده‌اشفتنی بر کفایت به نام دکتر سید غلامرضا اسلامی

اینشتن در پاسخ به سؤال اینکه جنگ جهانی سوم چگونه خواهد بود به جنگ جهانی چهارم اشاره می‌کند و می‌گوید که به نظر او انسان‌ها با سنگ و کلوخ به جان هم خواهند افتاد. در این پاسخ هوشمندانه و در یک نگاه آینده پژوه، اینشتن از پس فردا به فردا نظر کرده و آن را تاسف بار می‌داند. از این رو می‌توان با رویکردی آسیب‌شناسانه و گذشته‌نگر از پریروز به دیروز نظری انداخته، با بررسی مدیرانه و در مسیر توصیه‌های کاربردی، امروز را به عنوان ایده آل پدران و اجداد خود تلقی کرد. آنگاه آن را پس از نقادی آگاهانه و منطقی توسعه داد.

در این رهگذر راهکارهای اجرایی در خصوص ارتقاء کیفیت رابطه انسان و محیط و نیز حضور مجدد و پررنگ تر طبیعت که در تجربه‌های باغ‌سازی تمدن‌های پیشین به صورت امروزین و در قالب باغ‌های خانگی، باغ‌های شفابخش، باغ پارک‌های مشارکتی، باغ‌های محصور عمومی و دیگر انواع باغ تجلی یافته‌اند، از طریق بازشناسی دقیق باغ ایرانی یکی از گام‌های مهم خواهد بود.

باغ ایرانی به عنوان اثری معمارانه و پدیده‌ای فرهنگی، تاریخی و کالبدی که بر اساس اندیشه انسانی سامان یافته، موضوع تلاش پژوهشی خانم دکتر شاهچراغی برای مدت طولانی بوده که پس از بررسی‌های علمی انجام‌شده در دوره دکتری و تهیه مقالات متعدد در مجموعه حاضر و برای علاقمندان، به خصوص دانشجویان رشته‌های مرتبط، منظم شده است. در این کنکاش دانشگاهی به ویژگی‌های باغ‌سازی ایرانی و پردازش طبیعت پرداخته و نیز برخلاف ظاهر ساده باغ ایرانی به پیچیدگی‌های ساختاری حاصل از آمیختگی نظام کارکردی، کالبدی و معنایی متناسب با الگوواره‌های اعتقادی فرهنگی در هر دوره از تاریخ ایران اشاره شده است.

در ذهن مسلمان ایرانی باغ قطعه‌ای بهشت گونه و منفصل از جهان بیرون خود و نیز تمثیلی از فردوس می‌باشد که آسایش جسم و آرامش روان را توأمان به انسان هدیه می‌نماید. این سامانه زنده که تلفیقی از عوامل طبیعی و مصنوع است به صورت گسترده و بعضاً غیرخطی، نمود می‌یابد که با تجرید نقش و پیکره‌بندی مسطح و شبکه‌ای و نیز قرار دادن مظهر آب در مرکز باغ و جاری شدن آن در چهار جهت ضمن بالا بردن توان طبیعت، همانند دیگر تلاش‌های هنرمندان این مرز و بوم در پیوند جسم و روح و در عالم خیال، با بهره‌برداری کامل از حواس و احساسات، خلسه‌ای لازم، لامکان و جاودانه را میسر می‌سازد.

معماری باغ ایرانی و دیگر هنرهای تاریخی ایران با رویکردی جانبی، از بالا، مسطح و خلاق با موضوعات مواجه شده و تلاش دارند تا با ارائه تصویری آینه وار و معکوس، در بیان ابن عربی، جلوه‌ای از جلوات حضرتش را به نمایش بگذارند. رمزگشایی هنر باغ‌سازی ایرانی یکی از اهداف اصلی این کتاب است که همراه با رویکرد گذشته‌نگر و ارائه راهبردها و نیز راهکارهای اجرایی می‌تواند در دنیای الکترونیک و در دنیای مجازی ارتباط انسان و طبیعت را تعریف نموده و کیفیت آن را ارتقاء دهد. بسیاری از دانش‌پژوهان هنرهای ایرانی و اسلامی بر این باورند که آینده مطلوب متبعث از ایده‌آل‌ها، پارادایم‌های موجود و تجربیات گذشته خواهد توانست آینده ممکن را که شایسته مقام انسان کامل است فراهم آورد. به امید آن روز.

دکتر سید غلامرضا اسلامی

عضو هیأت علمی دانشکده معماری

پردیس هنرهای زیبای دانشگاه تهران

یادداشتی بر کتاب به قلم دکتر هما ایرانی بهبهانی

باغ ایرانی مکانی محدود و محصور با راز و رمزهایش است و جایگاه خاطره و خیال که در محدوده خود باقی نمی ماند. وسعت آن فراتر از دیوار، شامل بستر طبیعی، بستر فرهنگی و توان محیطی که پیرامون آن قرار گرفته و نیز فراتر از ماهیتی صرفاً کالبدی و عینی، رابطه با نظم کیهانی را نیز تداعی می نماید.

سنت هنر باغ سازی در کشور ایران با قدمت زیاد و پیشینه های بس طولانی، به عنوان یکی از چند مکتب اصلی باغ سازی جهان است. از دوران باستان تا قرن ۱۹ میلادی، باغبانان با اتکا به دانش تجربی خود توان پنهان محیطی را درک کرده و ساختاری کامل آفریدند که بیانگر رابطه تنگاتنگ میان بستر فرهنگی و طبیعی بوده و نیز نشانه ای از سازگاری و همسویی نیازهای انسان و طبیعت است. باغ علاوه بر ایجاد زیبایی و سودمندی در پایداری چرخش طبیعی بستر، نقش اساسی را ایفا نموده و سبب نظم بخشیدن به یک اکوسیستم غنی می شود.

باغ، این طبیعت اهلی شده، همزمان از ارزش های زیبایی شناختی، متعالی و سودمندی برخوردار است و بواسطه ارزش های چندگانه اش کلیه حواس پنجگانه را درگیر می کند. آنچه مسلم است در سرزمین ایران در اقلیمی خشک و کم آب، شناسایی بستر طبیعی نیازمند دانش، تجربه و فناوری ویژه ایست که در ایران قدمتی بسیار کهن دارد. از کهن الگو تا پردیس های دوران اسلامی، هنر باغ سازی ایرانی در زمینه ذخیره سازی آب، آبیاری و نمایش آب، پوشش گیاهی با توجه به سودمندی و زیبایی، ایجاد خرد اقلیم و مکان یابی، شگفتی و کنجکاوی محققان را در طول زمان و تا اکنون برانگیخته است. شناخت همه جانبه از دانش گذشته در ایجاد باغ های فرخنده و سودمند است که در بازآفرینی پردیس های مدرن همسو و سازگار با روند پویای ساختار طبیعی می تواند راهبرد باشد.

در زمانی که باغ موضوع تحقیق کثیری از متخصصین باستان شناس، معمار، ادیب، تاریخ نگار، هنرمند و... است، آزاده شاهچراغی مدارک پراکنده ای را که تاکنون چه از جنبه عینی و چه از جنبه ذهنی تهیه شده است را در متن حاضر "پارادایم های پردیس" بررسی و در اطلس کتاب، به گونه ای ارائه کرده که گام های نوین تحقیق در زمینه های متفاوت در مورد باغ برداشته شود. با شناخت و بررسی لایه های طبیعی و فرهنگی در زمان و مکان، تفسیر، نقد و نیز اقدامات آگاهانه برای حفاظت، احیا، باززنده سازی و بازآفرینی این میراث فرهنگی و طبیعی امکان پذیر است.

نزدیکی من نسبت به این متن بواسطه درک مشترکمان در مورد چگونگی تاثیر مطالعات باغ در زمینه های متفاوت از باستان شناسی، تاریخی، عرفانی، کالبدی، فیزیکی و... بر رویکرد زمان حاضر و آینده ما، از نخستین همایش علمی باغ ایرانی تا هنگامیکه آزاده شاهچراغی رساله دکتری را در مورد بازآفرینی باغ ایرانی برگزید، شروع شد. امروز او با این متن، مسیر گذشته را به واقعیت و حرکتی نو در مورد معرفت شناسی باغ ایرانی تبدیل کرده است.

دکتر هما ایرانی بهبهانی

عضو هیأت علمی و دانشیار گروه طراحی محیط

دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران

یادداشتی بر کتاب به تنگ و کف داریا

امروزه، به واسطه فشردگی و ادغام مفاهیم زمان و مکان در یکدیگر، ارزیابی محیط انسانی بدون در نظر گرفتن وقایع جهانی و به دور از تعاملات فلسفی، اقتصادی و یا سیاسی امکان پذیر نیست. تحولات شکلی منظر مترادف با رشد افکار عمومی دچار چندگانگی و تکثر مفهومی گشته و لحظه به لحظه تصاویر ذهنی و برداشت‌های مجازی با واقعیت محیط بیرونی در قیاس و اغلب اوقات در چالش قرار گرفته‌اند. ما در جهان خشن سیاسی زندگی می‌کنیم و شاید تنها برخی زیبایی‌های طبیعی به عنوان آرام بخش روندحسی قبل از حصول واقعیت باشند. انفجار جمعیت، رشد صنعتی، عقل استدلالی-منطقی، فشارهای مالی و اقتصادی روزمره، آلودگی‌های غیرقابل تحمل محیطی، تمام گویای فضایی لجام‌گسیخته از موقعیت انسان و تمدن امروزی است.

در پرده دیگر چنانچه، شهر به عنوان بستر اصلی تمدن، در فریفتگی کالبدی ساخته شده قرار گیرد، آنگاه دیگر مفاهیم احساس معنوی و شکل‌گیری شهروندی تا میزان زیادی از مجرای مطلوب خارج خواهد گردید. در شهر، انسان‌ها همیشه دغدغه نفس تازه‌ای را داشته‌اند که آزادی بخش و نوید دهنده افق‌های نوین باشد. حرکت در محیط، بازخوانی خاطرات و گردش بر زمان از سرشتی نقل می‌کند که شرط اول آن، زیباشناسی مملو از عدالت اجتماعی همراه با آزادی کامل حرکت و برخورداری از فضای زیست است.

در پردازش فضاهای سبز و آب‌های روان، اگر در واحه رویاها از بهشتی نقل می‌کنیم که در آن کلیه آرزوها تجلی یافته است، شاید بهتر باشد امروزه بهشت زمینی خویش را نیز مجدداً به آن ارزش‌های از دست رفته آراسته نماییم تا شاید این حرکت بر این دیار همراه تحولی، ارزنده گردد.

گیاهان در محیط اجتماعی اگر به درستی آبیاری شوند سرسبز و سربلند خواهند بود ولی محیط‌های در برگیرنده آب و گیاهان، کوچه‌ها، خیابان‌ها، میادین و معماری‌ها زمانی در قلب آدمی و طپش‌های آن جای می‌گیرند که در برگیرنده شادی افزوده از طریق نفس‌هایی آزاد در زمان و مکان باشند.

بحث قادر در این محتوی هرگز نمی‌تواند در میان مادیات، حرص، دورویی و آهن و آسفالت صورت گیرد. پیش‌شرط‌ها با عقل محض قابل ادراک نبوده و استدلال هرگز نمی‌تواند بر انسان چیزی را در دراز مدت تحمیل نماید که با طبیعت و فطرت او خوانایی و سازگاری نداشته باشد. بحث فضای سبز و محیط‌های باز شهری با معیارهای دیگری غیر از ساخت آغاز می‌گردد که جاودانگی ارزش‌های پایدار در آن جاری هستند. ساخت محیط مطلوب سرچشمه خویش را از ابتدا در برابری انسان‌ها و عدالت اجتماعی و آزادی کامل حرکت و افکار به دست می‌آورد.

تصور می‌کنم نوشته آزاده شاهچراغی از آن دسته داستان‌ها است که یادآور اسطوره‌های دور ولی ملموس بوده و حکایت سفر به ژرف‌ترین اندوخته‌های ذهنی معنوی انسان دارد. در لابلای داستان‌ها، در میان گل و گیاه و میدان‌های زیبای غایب که در آن انسان‌ها می‌بایست به گفتگو بنشینند، اتصال و پیوندی روایی و ازلی در جریان است که اجباراً ما را به خود می‌آورد و نور امیدی است در میان طوفان‌ها و ابرهای خرنده. در جهان تخصصی شدن، دانشگاهی دور از مردم، واقعیت‌ها و نیازهای ضروری اقتصادی غیرقابل اجتناب.

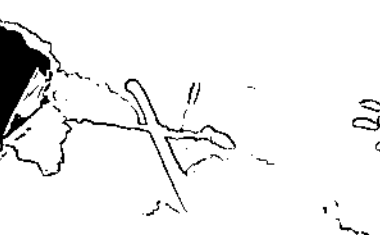
نوشته حاضر سخن درباره جاده‌ای سرسبز دارد که از آن روحی قدیمی و داستانی ازلی پرواز کرده است. ما به روش‌های نوین نیازمندیم تا شهرها و مراکز شهری و فضاهای در برگیرنده آن‌ها جایگاهی برای گردهمایی مردم و اشاعه یک فرآیند مشارکت عمومی پدید آورند. هدفی جدید برای تعریف یک وجدان اجتماعی منسجم درون ارزش‌های پیشرفته، نظریه‌های علمی و هویت‌های فرهنگی جاری. در چنین نمایی، تعامل، مفاهیم ارتباط فرهنگی، کثرت‌گرایی، شهروندی و جامعه مدنی تعاریف روشنفکرانه نوین شهرها و فضاهای اجتماعی شهری خواهند بود.

داراب دیبا

استاد دانشکده معماری

پردیس هنرهای زیبای دانشگاه تهران

فروردین ۱۳۸۹

یادداشتی بر کتاب به قلم پروفیسور پنه لویه هابهاوس (Penelope Hobhouse)

در این روزهایی که تنش‌های سیاسی سراسر جهان را فرا گرفته است، چگونگی برآمدن از عهده این تنش‌ها روز به روز دشوارتر می‌گردد. اغلب ما در آرزوی لحظاتی از صلح و امنیت، موقعیتی برای میانجی‌گری و نفس کشیدن، یا تجربه به معنای واقعی رایحه گل‌ها به سر می‌بریم. این صلح و آرامش را می‌توانیم در یک باغ محصور بیابیم.

باغ‌های ایرانی اولیه واقع شده در کویر جهت مصون ماندن از هجوم غارتگران، چه انسان، حیوان و انبوه‌شن‌های روان توسط دیوارها محصور شده بودند. در آن روزها طبیعت بکر، خود یک دشمن به شمار می‌آمد. باغی که توسط جوی‌ها، حوض‌ها و فواره‌ها آبیاری می‌شد، زندگی را با سایه درختان، با کرت‌های درختان میوه و محصولات کشاورزی برای معیشت و با گل‌ها برای رایحه‌شان، ممکن می‌ساخت. از همان آغاز، عشق به گل‌ها در شعر منعکس شده است.

با ظهور اسلام، این باغ‌های زمینی یک ویژگی مقدس یافتند؛ استعاره‌ای از بهشت آسمانی که پاداش زندگی پس از مرگ مومنین خواهد بود. در طول قرن‌های اخیر این باغ‌ها، همراه با هندسه شطرنجی و منطقی خود، جاذبه‌ای جهانی به دست آورده‌اند. امروزه محدوده محصور شده باغ به مکانی برای فرار از جنگل انبوه بتنی شهرهای شلوغ محل زندگی ما، تبدیل شده است و منعکس‌کننده بازگشت به عشق و درک طبیعت و شاید فراتر از همه مکانی برای تمرکز و آرامش شده است.

خانم آزاده شاهچراغی شرح می‌دهد که چگونه باغ ایرانی تداعی‌کننده بهشت برای همه ما می‌باشد. ما ویژگی‌های شفابخشی باغ را می‌دانیم اما برخی اوقات فراموش می‌کنیم که باغ چگونه همه خواص ما را تحریک می‌کند. تحقیقات و استنتاجات کامل ایشان جستجو برای شادی و صلح، که به واضح‌ترین صورت در فرار از واقعیت تجربه می‌شود، را به یاد ما می‌آورد.

من فقط می‌توانم کلمات جلال الدین رومی (مولوی) شاعر صوفی قرن سیزدهم میلادی را برای شما یادآوری نمایم:

باغ‌ها و میوه‌ها اندر دل است | عکس لطف آن برین آب و گل است

پنه لویه هابهاوس

دارنده مدال افتخار انجمن سلطنتی ویکتوریا

به خاطر تحقیقات و تألیفات متعدد در زمینه باغ و باغ‌شناسی

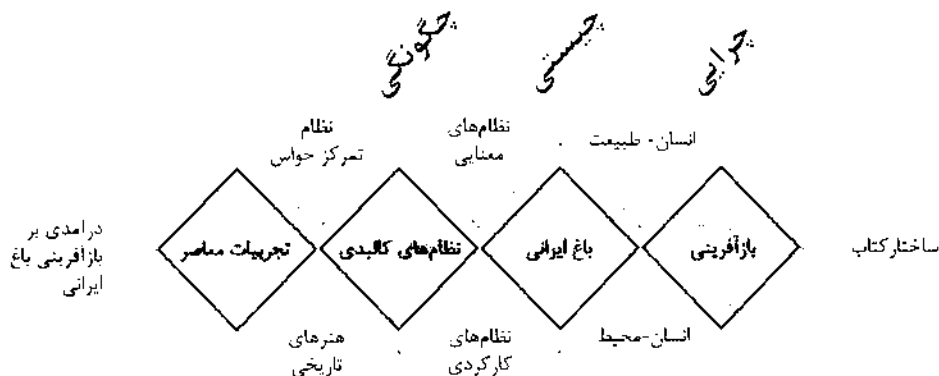
۲۹ سپتامبر ۲۰۰۹

پیشگفتار نویسنده

اگر دل از غم دنیا جدا توانی کرد | نشاط و عیش به باغ بقا توانی کرد.
باغ، خیال و تصویری فراگیر در ذهن ایرانی داشته و دارد. هزاران سال متمدنی خیال باغ، قلب و روح ایرانی را به اهتزاز درآورده و سرچشمه‌ای برای پویای فرهنگی و رخداد زیبایی در این سرزمین بوده است.

همانند بسیاری از ایرانیان، برای من نیز آشنایی با خیال باغ، یک آشنایی دیرین و بی‌نقطه آغاز است. اما نخستین بار در سال ۱۳۷۸ طی انجام یک تحقیق دانشجویی، علاقمند شدم تا به صورت علمی باغ ایرانی را بشناسم. در اواخر سال‌های دانشجویی، مشارکت در برنامه‌ریزی یک پروژه میان دانشگاهی و همکاری کوتاه مدتی با دانشگاه پلی تکنیک وین، تحت عنوان "باغ مجازی" نظرم را به برداشت معاصر از "باغ" معطوف کرد. در سال ۱۳۸۱ به طور همزمان چند تجربه حرفه‌ای و پژوهشی موجب شد برای انجام مطالعه علمی و دقیق‌تر "باغ ایرانی" مصمم شوم. در آن سال‌ها از یک سو در حال اتمام تحصیل در مقطع قبلی بودم و در پایان نامه‌ام یک فصل را به تحلیل "فضای بینابین در باغ ایرانی" اختصاص دادم، از سوی دیگر در همکاری‌ام با موزه هنرهای معاصر تهران و سازمان میراث فرهنگی کشور در برگزاری نخستین همایش علمی باغ ایرانی و نیز نمایشگاه هنر مفهومی با عنوان "باغ ایرانی؛ حکمت کهن، منظر جدید"، برایم فرصتی فراهم شد تا به عنوان مسوول پژوهش و نیز دستیار دبیر نمایشگاه هنری با آراء و نظرات بسیاری از معماران، شهرسازان، معماران منظر و هنرمندان پیشکسوت و نیز اندیشه‌های جوان درباره باغ ایرانی آشنا شوم. جلسات و گفتگوهای این دوره، مطالعه علمی و دقیق‌تر باغ ایرانی را در نظرم ضروری ساخت و آن را به اصلی‌ترین مضمون رساله دکتری‌ام مبدل ساخت.

اکنون نیز هدف اصلی از نگارش کتاب حاضر، ارائه گزارشی است از آنچه از جستجویم برای "بازآفرینی باغ ایرانی متناسب با زندگی امروز" حاصل شد. برای بیان این گزارش، کتاب در سه بخش اصلی و دوازده فصل نگاشته شده است. بخش نخست با عنوان "جراحی بازآفرینی باغ"، دلایل و ضرورت بحث و شرایط زندگی انسان امروز از جمله بحران عصبی و بحران پیوند انسان و طبیعت را تشریح می‌کند. در بخش دوم با عنوان "چیستی باغ ایرانی" باغ از دیدگاه‌های گوناگون (کالبدی، کارکردی و معنایی) توصیف می‌شود و ماهیت آن در پارادایم‌های علمی

معرفی ساختار کتاب

از سادگی بحثی‌های مختلف تا هم و هم‌پوشانی موضوعات

مختلف از نظر پژوهشگرانی که در پنجاه سال گذشته آن را مطالعه کرده‌اند، عیان می‌گردد. در بخش سوم با هدف جستجوی راهی برای "چگونگی بازآفرینی نظام معماری باغ ایرانی"، "نظام تمرکز حواس" به عنوان یک ویژگی اصلی و موثر بر ادراک فضای باغ و نیز پیونددهنده نظام کالبدی و نظام معنایی باغ ایرانی به طراحان معرفی شده و پیشنهاد می‌شود که بازآفرینی باغ برای محیط‌های زندگی شهری معاصر، بر پایه توجه به این نظام صورت گیرد. دلایل این پیشنهاد هم به لحاظ علمی با رویکردی روان‌شناسانه تشریح می‌شود و هم در بخش‌های مفصلی با جستجو در شواهد هنری (تاریخی و معاصر) به صورت مستند، اهمیت نظام تمرکز حواس در باغ ایرانی بررسی و تحلیل می‌شود.

در آخر، کتاب پیشنهادی را به منظور بازآفرینی باغ ایرانی به عنوان پردیس یا فردوسی برای بازآفرینی روان انسان معاصر پیشنهاد می‌کند تا هرچه صریح‌تر این سخن از شاعر قرن هفتم را به یادآورد که:

دوزخ شری ز رنج بیهوده ماست | فردوس دمی ز وقت آسوده ماست.

در خاتمه با تواضع در برابر تمامی صاحب‌نظران و پژوهشگرانی که در پنجاه سال اخیر، باغ ایرانی را به صورت علمی مطالعه کرده‌اند و نتایج تحقیقاتشان را در اختیار همگی ما قرار داده‌اند، بر این نکته تأکید می‌کنم که بی‌شک این نوشتار نیز همانند هر نوشته علمی دیگری، خالی از کاستی و نادرستی نیست که این خود مسبب ادامه راه تحقیق است. اما هدفم از انتشار آنچه می‌دانم کاستی دارد، آن بود که بخشی از ضرورت‌ها، پرسش‌ها، یافته‌ها، ناگفته‌ها و شاید نادانسته‌ها در مورد باغ ایرانی را بیان کنم. امید است که توانسته باشم.

سپاسنامه

نوشتن این کتاب را مرهون و مدیون راهنمایی‌های ارزشمند استادان، لطف همکاران، محبت دوستان و دلگرمی‌های خانواده‌ام هستم که همگی از سر صدق مسیر پژوهش را برایم هموارتر کردند. بی‌شک پیمودن این مسیر بدون این الطاف معنوی امکان‌پذیر نبود. از جمله، از راهنمایی‌های آقای دکتر محمد نقی‌زاده در انجام رساله دکتری و هدایت‌های اندیشمندانه خانم‌ها و آقایان دکتر سید غلامرضا اسلامی، دکتر هما ایرانی بهبهانی، دکتر داراب دیبا و پروفسور پنه لویه هابهاوس و این که مرا مفتخر به نوشتن یادداشتی بر این کتاب، کردند سپاسگزارم. از پروفسور ریچارد استایلس به خاطر مشاوره‌شان تشکر می‌کنم.

پژوهش درباره باغ ایرانی برای من همواره با نام سرکار خانم مهندس فریار جواهریان در مقام یک استاد، همکار و دوست عزیز همراه است که از محبت‌هایشان بسیار متشکرم. از همراهی‌های همسرم دکتر علیرضا بندرآباد که ویرایش علمی کتاب را نیز بر عهده گرفتند صمیمانه سپاسگزارم، دلگرمی‌های ایشان مشوق من برای ادامه‌دادن راه تا مرحله نهایی چاپ کتاب بود. همچنین ویرایش ادبی متن کتاب، حاصل زحمات دوست بسیار عزیز سرکار خانم گیتی سمبولاری است که از ایشان کمال تشکر را دارم. از دست اندرکاران چاپ کتاب به ویژه جناب آقای مهندس محمدرضا خدادادی، مدیر گروه هنر و معماری، جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران، به خاطر همت‌شان و از آقای حمید مصدق به خاطر طراحی گرافیک کتاب سپاسگزارم.

در آخر همواره وامدار مهربانی پدرم و به ویژه مادرم سرکار خانم ملیحه صالح زادآذر نه فقط در ستایش مقام مادری بلکه به پاس حمایت‌های معنوی لحظه به لحظه‌ایشان در نگارش، حروف‌چینی، ویرایش‌های نخستین متن و به سرانجام رسانیدن این کتاب خواهم بود.

آزاده شاهچراغی

نوروز ۱۳۸۹